

El progrés de la llengua

ANTONI ARNAL I BELLA
Universitat Rovira i Virgili

L'augment o la disminució del nombre i la diversitat de funcions d'una llengua sempre és la resposta als canvis en altres aspectes de la cultura. Això es veu en l'augment del contingut i la complexitat del vocabulari. El lèxic, encara que no sigui un domini aïllat, i sobretot l'ortografia són els àmbits de la llengua més accessibles i, per tant, els més fàcils de modificar i de millorar. Ara, pel que fa als trets gramaticals, ja no sembla tan clar que això sigui possible.¹

La majoria de planificacions lingüístiques no han estat, malgrat llur intenció ambiciosa, gaire cosa més que modernitzacions ortogràfiques i lexicals. Les reformes i modificacions gramaticals estudiades per Hagège (1983) han tingut una aplicació desigual però certament molt menor que les reformes ortogràfiques o lèxiques. Hi ha, però, una característica comuna en moltes de les reformes gramaticals (Hagège, 1983, p. 24-25): el control de l'evolució ha consistit sobretot a frenar-la, donant un tipus de planificació que orienta el futur vers un retorn al passat. Un retorn que, en el cas del català, es pot explicar a causa de la castellanització soferta en l'època moderna. Per refer la llengua, «[é]s incontestable que havíem d'anar a un acostament del català modern al català medieval», escrivia Fabra (1932, p. 74).

De vegades, però, el retorn al passat ha donat lloc a resultats oposats a les necessitats dels parlants, creant una llengua excessivament allunyada de la llengua real (Hagège, 1983, p. 31). En aquest sentit, Fabra sempre es va mostrar contrari a aquells qui creien que era possible «no diem ja immobilitzar la llengua, sinó tornar-la al mateix-mateix estat en que's trobava per allà al xv^{en} segle» (Fabra, 1911, p. 120). Pensava que calia millorar la llengua actual i només recórrer a la llengua

1. Segons Dell Hymes (1961, p. 73), «[w]e may bypass the questions of evolutionary advance in grammatical features».

antiga en alguns casos, perquè, com deia: «L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera» (Fabra, 1932, p. 75). Encara que no s'està de reconèixer que «la coneixença de la llengua antiga ens és sobretot utilíssima per a la descastellanització de la sintaxi» (Fabra, 1932, p. 102), aquesta havia canviat prou perquè cregués que «[h]em de fugir de les exageracions dels arcaïtzants, [...] a qui plau, en la frase, l'enrevesament medieval» (Fabra, 1932, p. 103).

L'any 1941, en unes converses amb Francesc Pujols recollides per Bladé, Fabra, mirant ja amb una certa perspectiva el que havia estat la reforma, resumia les idees que havien guiat tota la seva obra a partir dels seus primers neguits antiarcaïtzants (Bladé, 1965, p. 70-71):

L'horror a la llengua medieval es tempera i llavors vaig començar a tenir una idea clara de quina havia de ser la nostra tasca, és a dir, la noció que calia empalmar el passat amb el present i que l'ideal era fer del català modern la llengua que s'hauria produït per simple evolució sense el colapse de la decadència.

Quan parla de la llengua que s'hauria produït per simple evolució si les circumstàncies haguessin estat unes altres, es refereix també a les innovacions en morfologia i sintaxi. Fabra pensava que una llengua, abans que una categoria estètica, era un instrument pràctic, i la reforma era l'avinentesa per introduir-hi millores per augmentar-ne l'eficiència. Com indica Ferrater (1981, p. 3), «Fabra, l'enginyer, no va perdre mai de vista que, contra d'allò que es pensen els estetes i els sentimentals [...], una llengua és un objecte funcional, una eina de comunicació». Per això, Fabra deia que «la nostra insistència a mantenir una innovació ha de dependre del que ella representa de guany per a la llengua» (Fabra, 1932, p. 128-129). Algunes de les innovacions en morfologia i sintaxi que considerava que eren una millora tenien com a finalitat dotar la llengua dels mitjans adients per poder formular significats més precisos, com es veu en la proposta sobre les combinacions dels pronoms febles de tercera persona que han esdevingut normatives. En el català parlat, les referències dels pronoms en les combinacions *els hi* o *los hi*, i per tant llur significat, en la majoria dels casos, s'han d'establir a partir del context. Una dependència que Fabra veia com una deficiència de la capacitat expressiva de la llengua: «els cambis de *los-los* en *los-hi*, de *los-lo* en *los-hi*, etc., cambis que empobreixen la llengua, confonent en una sola combinació una serie de combinacions del català antic» (Fabra, 1898, p. 93). Per tant, proposava unes altres possibilitats de combinació. Unes noves formes que representessin un progrés, fent la llengua més independent del context, «adhuc suposant que fossin completament estranyes a la llengua escrita antiga» (Fabra, 1898, p. 93-94). L'excés de dependència del context també feia que pensés que *Demana la que tenen*

no s'hauria de fer servir quan hom volia dir *Demana quina tenen* (Fabra, 1983-1984, p. 76), malgrat que era possible en català antic.

Com que el català no havia progressat a causa d'impediments extralingüístics, Fabra defensava aquestes innovacions perquè representaven un guany. Creia, doncs, que les possibilitats de millora depenien de fets externs al sistema de la llengua. En canvi, en la concepció de l'evolució que hom troba en la lingüística històrica del segle XIX, les llengües són vistes com organismes amb vida pròpia, que canvien amb independència de les situacions socials.

En els inicis del comparatisme, la lingüística pretenia ser una ciència natural. Els lingüistes no consideraven el llenguatge com una institució de naturalesa social, sinó com un organisme natural amb una existència independent de l'activitat humana, que creixia, es desenvolupava i moria al marge de les societats (Schleicher, 1863, p. 6-7). Fixaven un ideal de perfecció en el passat, i les llengües, a mesura que canviaven, s'allunyaven d'aquest ideal primitiu, de manera que, en el canvi lingüístic, només hi podia haver decadència. Segons Schleicher (1848, p. 13-14), cap llengua, en la seva evolució, mai no havia millorat, ans al contrari.

El fet de pensar que hi havia una decadència lingüística en les llengües europees partia de la creença que les llengües flexionals, especialment el llatí, el grec i el sànscrit, havien arribat al màxim nivell de desenvolupament.² Aleshores, les llengües romàniques, com que havien perdut les flexions llatines, només podien ser corrupcions. Gaston Paris (1862) creia que les llengües derivades del llatí són imperfectes en la seva naturalesa mateixa perquè, raonava: «ils n'auront eu pour se construire que des matériaux déjà incohérents et dégradés, ils seront inférieurs en beauté et en logique aux langues précédentes» (Paris, 1862, p. 6).

L'obra de Jespersen, *Progress in Language* (1894), representa una novetat perquè critica explícitament la idea de declivi lingüístic. Considera que el canvi va, precisament, en la direcció contrària (1894, p. 9-10). Així, sobre la teoria de la decadència dels mitjans expressius de les llengües modernes comparades amb les antigues, com el llatí o el grec, que trobem en Paris i en Schleicher, diu que (Jespersen, 1894, p. 112):

On the contrary, languages seem to be on the whole constantly progressive, not only with regard to the development of their vocabulary, where nobody ever denied it, but also in grammar, where philologist of the old school were able to see only decay and retrogression.

La comparació de les estructures gramaticals de les llengües antigues amb les de les modernes permet a Jespersen de determinar les tendències de desenvolupa-

2. En Josep Calveras (1925) es poden trobar alguns dels prejudicis lingüístics corrents al segle XIX, com el fet de pensar que el llatí i el grec eren unes llengües tan perfectes «com no n'hi ha hagut cap més» (p. 53).

ment i de trobar la direcció del canvi. Creu que l'evolució lingüística, vista en el seu conjunt, s'ha mostrat beneficiosa perquè el canvi sempre va en la direcció de fer «human speech ever more varied and flexible, and yet ever more easy and convenient to the speakers» (Jespersen, 1905, p. 198).³ Si la finalitat principal de les llengües és la comunicació, és evident, doncs, que una llengua serà millor que una altra si pot expressar el màxim de significat amb els mitjans lingüístics més simples: «Then it becomes evident that that language ranks highest which [...] is able to express the greatest amount of meaning with the simplest mechanism» (Jespersen, 1894, p. 13).⁴

Comparant les llengües europees modernes, tal com són ara, amb com eren abans, es veu que ara llurs formes són més curtes, que n'hi ha menys, i això els dóna una notable superioritat en relació amb els estadis anteriors de desenvolupament, atès que «the numerous endings of the older languages must be considered uneconomical» (Jespersen, 1894, p. 19). Les desinències del grec i del llatí són un signe d'infantesa del qual, amb el temps, les llengües modernes se'n van alliberant. En la frase de Ciceró: «opera virorum omnium bonorum veterum» (Jespersen, 1894, p. 35), apareixen repetides la marca de plural i de genitiu quatre vegades, i dues vegades, la de gènere masculí.⁵ En canvi, per a Jespersen (1894, p. 36):

in Modern English, we find each idea expressed only once; and as nothing is lost in clearness, this method, as being the easiest and shortest, must be considered the best. Mathematically the different manners of rendering the same thing might be represented by the formulae: $anx + bnx + cnx = (an + bn + cn)x = (a + b + c)nx$.

Hi ha doncs, segons Jespersen, un progrés en el canvi lingüístic perquè en les llengües modernes les formes són en general més curtes i el seu caràcter és més analític, i això facilita l'expressió fent possibles més combinacions. Una simplifi-

3. Fabra (1954-1956, c 600) parla amb elogi d'aquesta obra de Jespersen.

4. La lingüística moderna ha abandonat la idea d'una possible millora que faci les llengües més eficients com a eines de comunicació: «Taking linguistic change as a whole, there seems to be no discernible movement toward greater efficiency» (Greenberg, 1959 [1971], p. 116). També Hymes (1961, p. 73) pensa que no té gaire sentit plantejar-se «the question of increased efficiency and economy in language evolution».

5. Com si volgués donar la raó a Jespersen, Wagensberg (1986, p. 32-33) ens informa que «[l]a mateixa llei d'adaptació entròpica que funciona per als sistemes termodinàmics, per als codis de transmissió de senyals, o per a les poblacions de peixos, es compleix amb la mateixa precisió per al català, [...] el català ha assolit, en aquest sentit, un excel·lent grau d'eficàcia en la seva evolució, cosa que, sens dubte, és extensible a la resta de les llengües modernes; però, ai! amb el llatí no passa el mateix: és excessivament complex i s'aparta sensiblement de la distribució que dicta la llei. És com un ecosistema que s'ha extingit, que ha violat la llei, no ha superat la selecció natural i només resta per a la nostàlgia, l'estudi o els museus».

cació que es dona gràcies al fet que «a clear and unambiguous understanding is secured through a regular word order», que fa que «the clumsy repetitions known under the name of concord have become superfluous» (Jespersen, 1922, p. 364).

Aquests aspectes que mostrarien la superioritat de les llengües modernes sobre les antigues coincideixen amb algunes de les reformes que defensava Fabra perquè hi veia un guany per a la llengua. La idea de progrés vinculat a la simplificació de les formes gramaticals, central en la teoria de Jespersen, es troba en algunes de les propostes de millora de Fabra. Així creu que «[s]eria absurd que en nom de la llengua antiga no volguéssim consagrar la simplificació operada en la llengua parlada» (Fabra, 1980 [1917], p. 131), i, en la defensa de la reducció dels casos de concordança del participi passat, es demana si «[a]llí aont l'evolució de la llengua ha produït una simplificació, se pretendria tornar endarrera y establir una diferenciació artificiosa?» (Fabra, 1908, p. 138). Segons Ferrater (1981, p. 5), Fabra sabia prou bé que la pèrdua de concordança del participi «és un fenomen central dins el pas des d'una sintaxi morfològica a una altra de "tàctica", basada en uns esquemes fixos de la frase».

Per a Jespersen no hi ha dubte que el pas del llatí, amb una gran llibertat d'ordre de mots, a les llengües romàniques, amb un ordre més fix, ha estat un notable progrés que ha permès una simplificació del sistema de desinències: «Languages tend on the whole more and more to utilise word-position for grammatical purposes; and this is really a progressive tendency» (Jespersen, 1894, p. 110-111). Un ordre dels mots regulat, com en les llengües modernes —anglès i francès—, permet de sobreentendre moltes coses que les llengües antigues han d'expressar obligatòriament. El guany per a la llengua que representa l'ordre fix, Jespersen el compara amb els avantatges de la numeració àrab «in which 234 means something entirely different from 324 or 423 or 432, and the ideas of "tens" and "hundreds" are elegantly suggested by the order of the characters» (Jespersen, 1894, p. 100).⁶

Fabra també considerava que l'ordre dels mots havia esdevingut una forma gramatical en les llengües modernes, per això deia que «[h]i ha en cada llengua un ordre gramatical que presideix la successió dels mots dins la proposició» (Fabra, 1983-1984, p. 281). Qualsevol alteració d'aquest ordre és condemnable en nom de la simplificació, perquè obliga a repetir innecessàriament els elements desplaçats: «És massa sovint que s'altera l'ordre gramatical dels mots, amb la conseqüència greu, quan s'anteposa al verb algun complement, d'expressar-lo una segona vegada mitjançant un pronom feble adjuntat al verb» (Fabra, 1983-1984, p. 282).

Fabra, com Meillet, Saussure o Jespersen, contemporanis seus, veia la llengua, no com un ens amb vida pròpia que només canviava per causes internes al marge

6. Però segons Calveras (1925, p. 53), una de les coses que més afavoreixen l'expressió del pensament és la «llibertat de col·locació de paraules».

de la societat, sinó com un mitjà de comunicació afaiçonat pels seus parlants.⁷ Una idea inseparable d'una concepció de la llengua com un fet social, la funció del qual és la comunicació.⁸ Per això diu que «[u]n lector francès o anglès restaria estupefacte de trobar-se amb una prosa tan moguda, tan plena d'inversions i de pleonasmes, [...]. No podria sinó pensar dels catalans: ¡quina gent singular és aquesta que, sense cap motiu aparent, tortura la frase i la capgira i la reforça a cada moment amb mots pleonàstics!» (Fabra, 1954-1956, c 294). Perquè, com escriu Jespersen (1905, p. 16), «[a]s the language is, so also is the nation».

Fabra pensava, doncs, que per convertir el català del seu temps en l'instrument adequat per al desenvolupament de la cultura d'una nació moderna, calia introduir-hi aquells canvis que representaven un progrés per a la llengua perquè permetien expressar el màxim de significat amb els mitjans més senzills, i que, probablement, s'haurien produït per simple evolució si no hi hagués hagut els segles de decadència.⁹

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BLADÉ DESUMVILA, Artur (1965). *Contribució a la biografia de Mestre Fabra*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- CALVERAS, Josep (1925). *La reconstrucció del llenguatge literari català: Estudi d'orientació*. Barcelona: Biblioteca Balmes.
- FABRA, Pompeu (1898). *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç. [Facsimil a cura de Sebastià Bonet. Barcelona: Alta Fulla, 1993]
- (1908). «Esmena total». A: *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona: Estampa d'en Joaquim Horta, p. 137-138.
- (1911). *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1932). *El català literari*. Barcelona: Barcino.
- (1954-1956). *Converses filològiques*. Ed. a cura de S. Pey. Barcelona: Barcino. 10 v.
- (1980 [1917]). «Castellanismes de la llengua escrita». A: *La llengua catalana i la seva normalització*. Ed. a cura de Francesc Vallverdú. Barcelona: Edicions 62, p. 129-131.
- (1983-1984). *Converses filològiques*. Vol. I i II. Ed. a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2 v.
- FERRATER, Gabriel (1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema.

7. Escriu Meillet (1913, p. viii) que «on ne peut se rendre compte de l'évolution d'une langue qu'en tenant compte des situations historiques et des conditions sociales où cette langue s'est développée. [...] le langage n'a pas son principe de développement en lui-même. Son évolution est commandée en grande partie par des faits qui lui sont extérieurs.»

8. Compareu l'afirmació de Saussure (1990, p. 54), «la llengua és una institució social», amb el que diu Fabra (1932, p. 125), «aquesta institució de naturalesa social que anomenem una llengua».

9. En canvi Calveras (1925, p. 56), d'acord amb la seva idea de perfecció lingüística (vegeu nota 2), creu «que la manera d'ésser de la nostra mentalitat i la nostra llengua posen una ratlla natural al desenrotllament progressiu del llenguatge literari, i no li permetran arribar al terme ideal, que assoliren els grecs i els llatins».

- GREENBERG, Joseph H. (1971 [1959]). «Language and Evolution». A: *Language, Culture and Communication*. Stanford [Califòrnia]: Stanford University Press, p. 106-125.
- HAGÈGE, Claude (1983). «Voies et destins de l'action humaine sur les langues». A: FODOR, István; HAGÈGE, Claude [ed.]. *La réforme des langues: histoire et avenir*. Vol. 1. Hamburg: Buske, p. 11-68.
- HYMES, Dell (1961). «Functions of speech: an evolutionary approach». A: GRUBER, Frederick C. [ed.]. *Anthropology and Education*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, p. 55-83.
- JESPERSEN, Otto (1894). *Progress in Language, with special reference to English*. Londres: Swan Sonnenschein & Co.; Nova York: Macmillan & Co. [Facsimil amb una introducció de James D. McCawley. Amsterdam: John Benjamins, 1993]
- (1905). *Growth and Structure of the English Language*. Leipzig: B. G. Teubner. [10a ed. Pròleg de Randolph Quirk. Oxford: Basil Blackwell, 1982]
- (1922). *Language, its nature, development and origin*. Londres: George Allen & Unwin Ltd.
- MEILLET, Antoine (1913). *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*. París: Hachette. [8a ed., 1975]
- PARIS, Gaston (1862). *Étude sur le rôle de l'accent latin dans la langue française*. París; Leipzig: A. Franck.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1990). *Curs de lingüística general*. Traducció i edició a cura de Joan Casas. Barcelona: Edicions 62.
- SCHLEICHER, August (1848). *Sprachvergleichende Untersuchungen*. Bonn: H. B. König. [Facsimil. Frankfurt: Minerva, 1983]
- (1863). *Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft, offenes Sendschreiben an Herrn Dr. Ernst Haeckel*. Weimar: H. Böhlau. [2a ed. Weimar: Hermann Schläu, 1873. Facsimil. Londres: Routledge, 1995]
- WAGENSBERG, Jorge (1986). «L'entropia del llenguatge». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 3 (desembre), p. 24-34.